

ОДНОС ИЗМЕЂУ КВАНТИФИКАЦИЈЕ И ДЕМИНУЦИЈЕ / АУГМЕНТАЦИЈЕ У СРПСКОХРВАТСКОМ ЈЕЗИКУ

РЕМЗИЈА ХАЦИЕФЕНДИЋ

Филозофски факултет, Сарајево

Изворни научни рад

У сх. језику постоје различити начини да се језички изрази количина. Јединице којима се реализира називају се квантификатори. Међу њима посебно мјесто имају квантификатори типа деминуције и аугментације. Код њих се количина реализира преко обилежја увећања и умањења уз »субјективан однос«. Тај субјективни однос тиче се прагматичких и експресивно-стилистичких компонената оцјене. Деминуција се и аугментација при томе могу реализирати не само јединицама творбено-лексичког нивоа, већ и вишим: јединицама лексичког, јединицама нивоа конструкција и супрасегментног нивоа.

1. Категоријом *количине* бавили су се и у филологији и у логици и у лингвистици, а била је предмет интересовања и других наука, поготово математике, физике и др.

2. Лингвистичко бављење категоријом количине, односно њеним начином реализације у језику почело је, може се рећи, онда кад и филозофско. Наиме, онда кад је, заједно са осталим категоријама (као што су простор, вријеме, квалитет и др.)¹ издвојена већ код Аристотела, она је била не само филозофска већ и лингвистичка јер се »извела« из грчког језика.² И премда је тако давно издвојена, премда је у основи готово свих граматичких категорија од најранијих модела граматике појединачног језика³, ипак су се дискусије и истраживања те категорије од почетка, у филозофији (и логици) а потом и у лингвистици, углавном водиле око категорије броја, као граматичке категорије и као »лексичког средства« (Панфилов, 1985:283). Може се рећи да су ти проблеми највише и изучавани⁴.

¹ То су, наиме, примарне категорије. Количина се при томе доводи у везу са категоријом квалитета и често су нераздвојне. Говори се о »преласку« једне, тј. категорије квантитета, у другу, тј. категорију квалитета, али другачије се тај прелазак тумачи у филозофији а другачије у лингвистици. (уп. Р. Муминовић, *Филозофија и пракса*, Сарајево 1981, стр. 68—84).

² Уп. Аристотел, *Категорије* Москва, 1939, стр. 13—4.

³ Каснији су се модели прагматике, као што је познато углавном изводили према античким.

⁴ Чини се да су се ти проблеми, иницирани у филозофији још од питагорејаца, касније пренијели и на лингвистику и да су због тога, вјероватно, та питања у језику и најизученија.

Наиме, о мјесту и значају квантификатора као језичких средстава реализације категорије количине »у језику вероватно и није потребно наглашавати« (Пипер, 1981:93) будући да је у језику мали број јединица које не реализују квантификацију било на граматичком, било на лексичком, било на плану конструкција или пак на плану супрасегментних јединица⁵. Међутим, свестранија изучавања тако дефинисане квантификације на материјалу српскохрватског језика још увијек нису извршена.

3. Појединачни радови о проблему квантификације у нашем језику везују се за »подробнији« опис бројева, »углавном са морфолошког и синтаксичког становишта« (Пипер, 1981:93) у оквиру традиционалне граматичке теорије, али и за изучавање тзв. лексичких квантификатора и квантификатора на синтаксичко-семантичком нивоу, у радовима М. Ивић, П. Пипера, И. Грицкат.⁶

Различита средства којима се квантификација остварује у нашем језику нису више и свестраније изучавана, нити су односи између њих, односи синонимичности, изоморфности или контрарности, опозитне условљености и сл. анализирани. Први такав рад, који је теоријски указао на ширину проблема и на параметре по којима се квантификатори различитог нивоа и заступљености у језику међусобно везују или разликују на семантичком плану, гдје »међу њима постоје системски и хијерархијски односи«, написао је Предраг Пипер 1981. — *О типовима квантификатора у српскохрватском језику*, истичући управо да на те односе »није указивано« раније (с. 93).

4. Наиме, српскохрватски језик је, као и већина осталих⁷, развио различита средства, примарна и секундарна, за изражавање количине. Та средства се могу, према нивоу којем припадају јединице за њихову реализацију, подијелити на граматичка, творбено-лексичка, лексичко-семантичка, синтаксичка и супрасегментна. Тако се у граматичка могу уврстити (а) категорија граматичког броја (једнина и множина), (б) компарација придјевских и прилошких ријечи и (ц) партитивни генитив (уп. *Дај ми хљеб* и *Дај ми хљеба*)⁸. У творбено-лексичка убрајају се по правилу аугментативни и деминутиви, премда се у литератури углавном свде на формална средства квантификације (Пипер, 1981:100). Њима су блиски на неки начин и тзв. интензивни, мајоративни, и сативни глаголи, изведени, као и деминутивни и аугментативни, афиксима који имплицирају »интензитет«, »прекомјерност« једне радње у односу на

⁵ Такву је типологију код нас дао први пут П. Пипер (1981).

⁶ Уп. литературу на крају рада, и литературу коју прилаже П. Пипер у свом раду (1981. и 1983.). Литературу о њима даје и И. И. Турански у књизи *Семантичка категорија интензивности в англиском языке*, Москва 1990, стр. 150—163. Књигу наводимо зато што је ту дат попис углавном свих важнијих радова о квантификаторима.

⁷ Уп. Панфилова (1982: 227).

⁸ Уп. М. Ивић (1983); 215 и даље.

другу, односно »достатност« извршене радње (уп. *разиграти се, надгукати га, насвирати се*).

Поред тих граматичких, морфолошких и творбено-лексичких средстава квантификације могу се издвојити и лексичко-семантички, тзв. лексички квантификатори. Они имају неколико подтипова. То су (а) категорије ријечи засебне врсте — бројеви (*један, два, три...*), и (б) посебне лексеме типа *стадо, породица, лииће, гомила, јато, батаљон, парламент* и сл. Ови се квантификатори под (б) могу, према критерију дискретности, тј. према одређености броја или количине (кад су дискретне појаве), раздвојити на оне које имају, као и оне под (а), тачно одређен, избројив и измјерљив садржај (нпр. *пук, чета, парламент, батаљон*), оне које имају приближан и измјерљив садржај као »збир« јединичних елемената (*породица, јато, стадо* и сл.) и на оне које чине »мноштво« (*лииће, грање* и сл.). Будући да се њима изражава број елемената »у скупу«, могли бисмо их придружити оној подгрупи квантификатора под (а) који, као и множина, изражавају »више од један«. Тако би се, у једној другачијој подкласификацији по сличности, могли у једну групу издвојити бројеви *два* и преко *два*, множина (која је увијек »више од један«) и ови лексички квантификатори. Међутим, разлика између њих је у томе што су лексички квантификатори »попуњени« и другим, лексичким значењима па се не могу свести само на квантитативно обиљежје. Квантитативно је обиљежје код њих само једно од диференцијалних обиљежја. Управо су због тога, међу лексичким квантификаторима, у посебну групу издвојени тзв. замјенички прилози⁹. Тако се као »универзални« квантификатори издвајају ријечи као *ништа, нико, свако, сви, све* и сл. јер обухватају у потпуности »квантитативну страну неке појаве« (Пипер, 1983:113), и на њу се заправо могу и свести уз своју »замјеничку«, тј. анафорску и катафорску функцију. Контрарне су им оне јединице које изражавају »приближну« количину, као и оне издвојене под (б) којима се могу придружити. То су ријечи типа *понеко, тј. много, мало, затим безброј, незнатно, и ситно, огромно, громадно*¹⁰ и сл. На нивоу јединица конструкције могу се такође издвојити одређени подтипови за реализацију количинских значења. То су (а) приједлошко-падежне конструкције поредбеног типа, најчешће фразеолошке јединице (уп. *понео се на врх главе, у проблемима до грла, до неба* и сл.). Други подтип (б) чине сложеније конструкције одређеног типа тзв. количинских и градационих реченица са везничким корелатима (*толико... колико ни, ни толико... колико, не толико... колико* и сл.), или некорелационе (типа *толико...!*) и сл. Овим су некорелационим блиске елиптичне конструкције. Наиме, онда кад се »разбије« двочлани низ у моделима са корелативним везницима, добија се »отворени« низ који уз

⁹ Уп. Пипер (1983).

¹⁰ Уп. М. Ивић, 1980.

ускличну интонацију може да реализује не само количинско значење већ и »прекомјерно« количинско одређење. Као посебан подтип јединица овог нивоа могу се издвојити различита понављања лексема или реченичних дијелова, чак и реченица (уп. *О травице зелене, зелена, зелена...*, или *Тамо, тамо да путујем, тамо, тамо да тугујем*, или *Сам, Сам. Сам. Сам. Сам.*). И на нивоу супрасегментних јединица могу се реализирати количинска значења. Ту је, прије свега, »специјална« врста дугења гласова типа алонжмана, најчешће везаних за усмени језик, и то за дјечији али и за разговорни (уп. *Вееееелики човјек*, или *Колика ри-иба-а* и сл.¹¹). Ту је, свакако, и усклична интонација која је пратећа појава управо елидираних конструкција са приједложно-замјеничким ријечима (уп. *Тако је касно дошла!* и *Тако касно!*).

О квантификацији се може говорити и на нивоу текста, односно на нивоу композиционе структуре текста с обзиром на број и дужину појединих његових сегмената (у прозном, поетском или драмском дјелу) и сл.

5. У свим тим разноврсним и разноврсним начинима којима се може остварити квантитет у сх. језику посебно мјесто заузимају јединице творбено-лексичког нивоа, односно деминутиви и аугментативи као јединице којима се квантитет обиљежава контрарно условљеним антонимима увећаности или умањености. Наиме, лексичко-семантичка категорија деминутива и аугментатива обиљежје увећања и умањења постиже уз афиксална средства модифицирајући значење исходишне ријечи. То се значење обично описује преобликом која би требала да буде изоморфна аналитичка структура тој деминутивној и аугментативној, која је пак синтетичка, нпр. *кућица* → мала кућа, *читуцкати* → мало читати и сл. Међутим, таква је преоблика деминутив (и аугментатив) свела само на параметарско обиљежје величине, димензије или интензитета.¹² Она не може модифицирано значење постигнуто суфиксацијом или префигирањем свести на димензионално, поготово не код именичких аугментатива (уп. *жентурача* ≠ велика жена и сл.). Наиме, деминутиви и аугментативи су ријечи које реализурају и обиљежје субјективне оцјене, јер параметарско обиљежје реализурају уз субјективно (а) или параметарско потискују, при чему се реализура само субјективна оцјена (б).

На примјер:

(а) — кад би гдје к'о успут сусрела дјечачића сличног својој дјечи (Ђопић, Башта слезове боје, 78); који је имао приличну пензију као бивши аустроугарски фелдвобел... (Ђопић, Башта слезове боје, 60);

¹¹ Уп. Пипер, 1981: 101.

¹² То зависи од категорије врсте ријечи која се деминуира или аугментира (уп. *жуто, жућкасто* → мало жуто, или *радити, радуцкати* → мало радити).

(6) — Има снаге клипан... оће се Фриди. Ма »клипан« јој је испао некако дражесно мио, па зато одмах дода: »Селачина! Могао си му рећи« (Маринковић, Руке, 85); Часом је била страшна тишина, а онда: Издири дјететино! Винка, дртесино!... — грмјела је у кући, да су се прозори тресли (Шимуновић, Алкар, 44);

6. Због обиљежја »субјективне оцјене« деминутиви и аугментативи заузимају посебно мјесто међу јединицама које у језику реализирају количину (уп. два човјека, много људи, с једне стране, и човјечић, човјечина, људина, људине, људескаре и сл.). Управо због тога ни преоблика која описује овакве јединице није прихватљива. Прихватљива је само онда кад је способна да пренесе и обиљежје које деминутиви и аугментативи реализују (при »квантификацији«) као субјективну оцјену. Оцјена се може реализирати, према прагматичким критеријима, као позитивна или негативна, тј. као хипокористична или пејоративна, депресивна или мелоративна, и у ријетким случајевима као оцјена која је »ближа« неутралној, нултој (на скали оцјене од »+«, преко »0« ка »—«)¹³. При томе ове јединице постају, према експресивно-стилистичким компонентама које остварују, и стилистички релевантне. Експресивно-стилистичка се оцјена описује као висока, средња или ниска (по тзв. »вертикалној оси«). У зависности од броја семантичких компонената које се актуализирају уз параметарско обиљежје (увећаности, умањености) експресивност се може »повећати« семантичким транспозицијама ријечи (метафором, хиперболом), компарацијом, градијацијом и сл., уп.: дјечачић, (из претходних примјера у тексту, т. 4, прим. под а) и селачина, дјететина (прим. под б).

7. Управо због присуства субјективне оцјене (због које су деминутиви и аугментативи уврштени у тзв. ријечи субјективне оцјене заједно са пејоративима и хипокористичима) и експресивно-стилистичких компонената, њихова је реализација »количине« сасвим специфична. Она је уз то, често израз квалификације будући да се остварује као »особина« по количини, тј. по величини, броју или интензитету. Та је квалификација субјективна и по томе што имплицира и »приближно« увећања или умањења (уп.: преморити се, жућкасто, трчкарати и сл.)

8. На сличан се начин количина реализује и неким јединицама на нивоу лексема, на нивоу конструкција и на нивоу супрасегментних јединица (нпр. огроман, изванредан, преко главе, »до кољена« и сл.; или: вееелики, маааали, ужжжжасан, лагити и сл.).

Тако, на примјер, фраза »преко главе«, »до кољена« и сл. (уп. Свега ми је преко главе, или: У крви до кољена) реализирају количинско значење слично аугментативима: изражавају »прекомјерност« која је и апроксимална, и субјективна, и експресивна. Увећаност ту сигнали-

¹³ О томе смо писали у раду Хипербола у полемици (Зборник: Језик и стил средстава информисања, Сарајево 1991, 107—113).

зира приједлошка конструкција, експресивност пак метафорична и хиперболична трансформација и др., субјективност сигнализира контекст (уп. превише свега → дозлогрдило је → »негативна оцјена« и сл.) итд. Иста се анализа може извести и у оваквим конструкцијама: »Ка-ква њушка! а тек врат!« Осамдесет пет сантиметара! најмање! (Кено, Стилске вежбе, 46). Колико ли снаге и храбрости у том послу! (Идризовић, Вучје грло, 24); Букти, букти! Сипа ријечи као змије отров (разг. језик, нав. према Ђорац, Стилистика српскохрватског језика, 205) и сл. Свуда се субјективност везује за прекомјерност која се експлицира у »ин плус« или »ин минус«, и то као позитивна или негативна оцјена (уп. Толицина примједба!, или нтензифицирано: Само толицина примједба! и сл.). Оцјена често није експлицирана и да би се одредила тражи већи контекст (као код именовања ликова нпр.).

Такве начине реализације квантитета у језику називамо деминуцијом и аугментацијом. Она, према томе, укључују уз параметарско обиљежје увећања и умањења, субјективну и експресивно-стилистичку оцјену. Такву је квантификацију сх. језик развио и на творбено-лексичком, и на лексичком, и на синтаксичком плану, као и на плану супра-сегментних јединица, и тражи даља истраживања.

9. Будући да су на тај начин дефинисани, стилистички су маркирани. То ограничава њихову дистрибуцију. Неће се због тога појавити у свим функционалним стиливима. Биће, наиме, карактеристични за разговорни језик, и за језик чије је обиљежје експресивност и субјективност. Тако ће се појавити у различитим ораторским, рекламним, агитационим, полемичким и сл. текстовима¹³, у којима су у првом плану тзв. експресивна и импресивна функција, како их је одредио Јакобсон. Због својих ће обиљежја бити везане и за посебан дјечији језик, поготово деминутиви и аугментативи, затим различита гласовна дуљења управо карактеристична за језик дјеце (уп. вееелики, лагити). Синтаксичке су углавном одлика разговорног језика.

ЛИТЕРАТУРА

1. Bolinger D. (1972), *Degree Words*, The Hague—Paris—Mouton
2. Вулетић Б. (1980) *Граматика говора*, Библиотека, Загреб
3. Прицкат И. (1989) *Прилошке речи посматране кроз феномен антонимије*. Јужнословенски филолог XLV, стр. 1—25.
4. Ивић М. (1973) О неким синтаксичким конструкцијама с квантификаторима у стандардном српскохрватском језику, Јужнословенски филолог, XXX, 1/2, стр. 329—335.
5. Ивић М. (1983) *Лингвистички огледи*, Београд, Просвета, стр. 9—37, 189—197, 215—225.
6. Ивић М. (1989) *Нека запажања о роду и броју у српскохрватском језику*. Јужнословенски филолог, XLV, стр. 27.
7. Ивић М. (1980) О »партикуларизаторима«, Јужнословенски филолог, XXXVI, стр. 1—12.

8. Касирер Е. (1985), *Филозофија симболичких облика*, I—III дио, Нови Сад
9. Ковачевић М. (1985) *Градационе реченице за перерализовану супротност у српскохрватском језику*, Научни састанак слависта у Вукове дане 15/1, Београд, стр. 103—114.
10. Панфилов В. З. (1982) *Гносеологические аспекты философских проблем языкознания*, Наука, Москва, стр. 227—350.
11. Пипер П. (1981) *О типовима квантификатора у српскохрватском језику*, Научни састанак у Вукове дане, 11, стр. 93—103.
12. Пипер П. (1983) *Заменички прилози*, Нови Сад, стр. 139.
13. Слюсарева Н. А. (1986) *Проблемы функционального современного английского языка*, Наука, стр. 211.
14. Хаџиефендић, Р. (1990), *Деминуција и аугментација у систему семантичких категорија*, Књижевни језик 19/1, с. 29—33.

DAS VERHÄLTNIS ZWISCHEN DEN QUANTIFIKATIONSTYPEN DIMINUTION/AUGMENTATION IM SERBOKROATISCHEN

Zusammenfassung

Im Serbokroatischen gibt es verschiedene Möglichkeiten, sprachlich Mengen auszudrücken. Die Spracheinheiten, mit denen das realisiert wird, nennt man Quantifikatoren. Darunter nehmen die Quantifikatoren des Typs Diminution und Augmentation einen besonderen Platz ein. Die Menge wird da durch die Merkmale Verkleinerung und Vergrößerung realisiert, wobei das »subjektive Verhältnis« vorhanden ist. Dieses subjektive Verhältnis bilden die pragmatischen und expressiv-stilistischen Komponenten der Einschätzung. Die Diminution und Augmentation können dabei nicht nur mit den Wortbildungsmitteln realisiert werden, sondern auch mit den Mitteln höherer Sprachebenen, wie z. B. lexikalischen Mitteln, Konstruktionen und suprasegmentalen Mitteln.